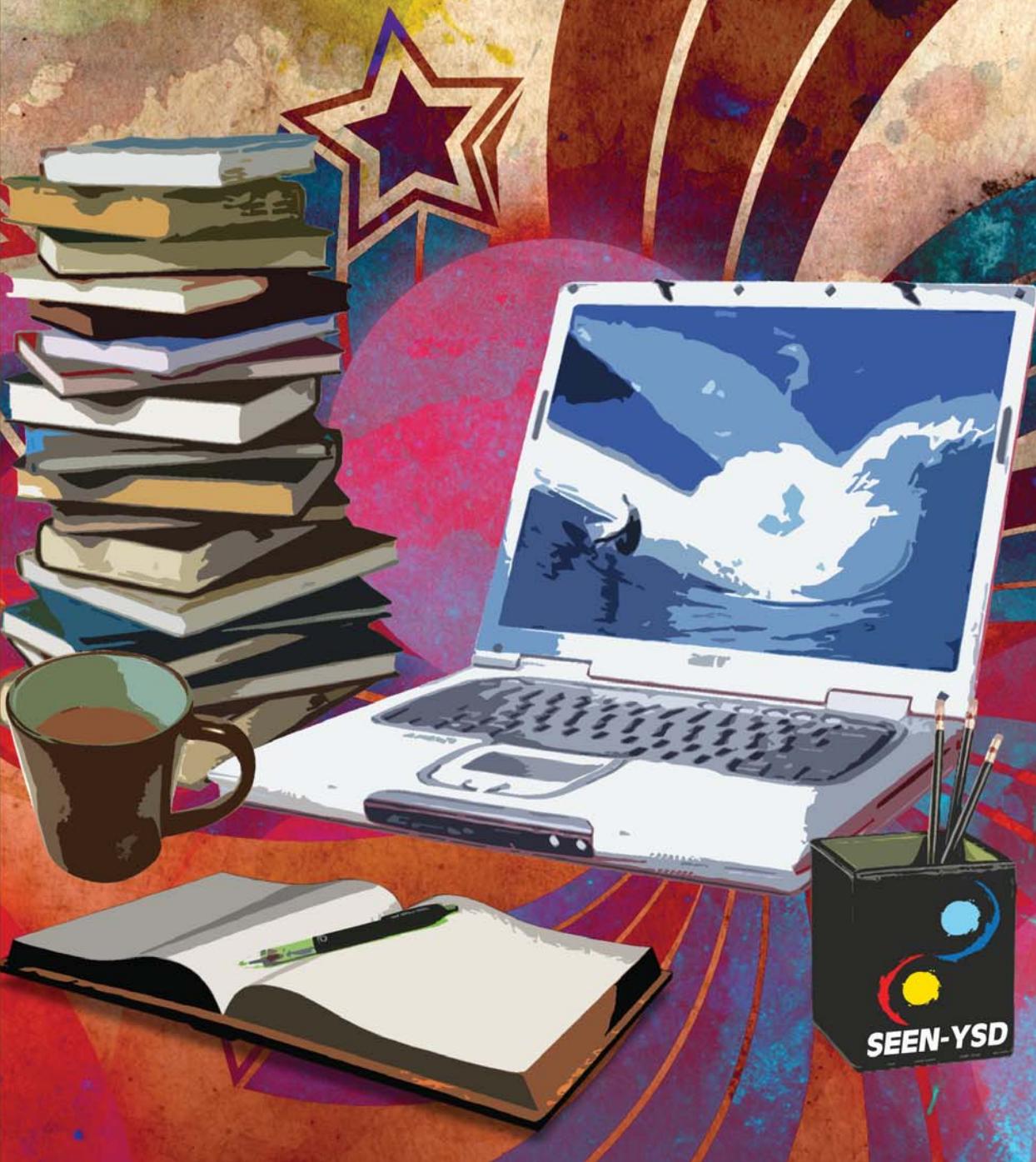

INKLUZIVNO VISOKO OBRAZOVANJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Bojan Stanojlović
Maja Ilić

INKLUZIVNO VISOKO OBRAZOVANJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Beograd 2010.

Udruženje studenata sa hendikepom (USH) je nevladina, nestranačka, neprofitna organizacija koja se bori za ostvarivanje i poštovanje ljudskih prava i izjednačavanje mogućnosti mladih i studenata sa hendikepom kroz kreiranje uslova za inkluzivno formalno i neformalno obrazovanje i primenu socijalnog modela pristupa hendikepu. USH je jedna od prvih organizacija u Srbiji koja okuplja mlade ljude sa različitim tipovima hendikepa, bez obzira na medicinsku dijagnozu, kao i mlade ljude bez hendikepa kroz inkluzivni, cross-disability pristup. Sledeći viziju „Jednake mogućnosti za sve“, Udruženje radi na izgradnji civilnog društva zasnovanog na jednakim mogućnostima i ravnopravnosti svih građana i građanki, nenasilju, nediskriminaciji, poštovanju ljudskih prava bez obzira na različitosti, društvenoj uključenosti i odgovornosti.

Studenti i studentkinje sa hendikepom u jugoistočnoj Evropi retko su učestvovali u aktivnostima koje se odnose na promenu njihovog statusa u društvu, zbog čega su se tokom protekle decenije širom jugoistočne Evrope osnovale organizacije koje su pokrenuli mladi sa hendikepom, za mlade sa hendikepom, bez obzira na tip hendikepa. Projekat „Promocija visokog inkluzivnog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“ omogućio je velikom broju mlađih sa hendikepom da steknu nova znanja i veštine, potrebne za lični razvoj u akademskom i socijalnom okruženju. Povećanih kapaciteta za samozastupanje i aktivizam, studenti i studentkinje sa hendikepom su preuzele na sebe ulogu aktivnih građana i građanki u borbi za ostvarivanje jednog od fundamentalnih ljudskih prava - prava na obrazovanje. Osnaženi, kao pojedinci i kao grupa, da otvorenije govore o stanju i situaciji hendikepa u kojoj se nalaze, (time doprinoseći, između ostalog, i autentičnosti i kvalitetu realizacije projekta), kroz ovaj projekat i rad u partnerskim organizacijama koje su ga sprovele, imali su priliku da samostalno kreiraju i usmeravaju tok zagovaranja za promene u društvu i menjaju tradicionalni pristup visokom obrazovanju.

Osnovno i srednje obrazovanje osoba sa hendikepom u jugoistočnoj Evropi

Mogućnosti i praktične politike obrazovanja za osobe sa hendikepom u regionu Jugoistočne Evrope odražavaju političke prilike i promene u pristupu ljudskim pravima u regionu tokom prethodnih nekoliko decenija. Iako su načinjeni izvesni pomaci, pre svega u kreiranju zakonskih okvira za inkluzivno obrazovanje, ono još uvek nije dostupno mlađima sa hendikepom, dok načini i mehanizmi sprovođenja u praksi, kao i kvalitet i kvantitet zaostaju za većinom razvijenih zemalja sveta.

U političkim sistemima zastupljenim u državama jugoistočne Evrope tokom prošlog veka, osobe sa hendikepom tretirane su kao neproduktivne, usled čega se uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u obrazovni sistem nije smatralo važnim¹, a u mnogo slučajeva ni mogućim. Obrazovanje mlađih sa hendikepom bilo je, i u velikoj meri još uvek jeste, zasnovano na principima i praksama defektologije², nauke koja se razvila u prvoj polovini prošlog veka u Sovjetskom Savezu i koja je kao takva uglavnom postojala u istočnoevropskim zemljama sa komunističkim, odnosno socijalističkim političkim uređenjem. Defektološki pristup, u praksi zasnovan na posmatranju hendikepa prvenstveno kroz medicinske okvire, tretira obrazovanje i život osoba sa hendikepom kroz pitanja individualnih ograničenja, i ne uvažava, ili u nekim slučajevima, čak u potpunosti negira, osnovna ljudska prava osoba sa hendikepom. Ovaj pristup obrazovanju osoba sa hendikepom doživljava značajnije reforme tek u poslednjih nekoliko

¹ Axelsson, C., Granier, P., & Adams, L. (2004). Beyond de-institutionalization: The unsteady transition towards an enabling system in South East Europe. Disability Monitor Initiative. <http://www.disabilitymonitor-see.org/>

² Ainscow, Mel and Memmenasha Haile-Giorgis (1998), 'The Education of Children with Special Needs: Barriers and Opportunities in Central and Eastern Europe'. Innocenti Occasional Papers, Economic and Social Policy Series, no. 67. Florence: UNICEF International Child Development Centre.

godina, a sam pojam defektologija polako izlazi iz upotrebe (danас se koriste izrazi specijalna edukacija i rehabilitacija), kao termin koji u sebi nosi elemente diskriminacije.

Najveća prepreka u obrazovanju dece sa hendikepom je postojanje dva paralelna obrazovna sistema - sistema specijalnih i redovnih škola. Specijalne škole su najčešće bile jedina opcija za školovanje deteta sa smetnjama u razvoju. Nastavni planovi i programi specijalnih škola su skraćeni i uglavnom kreirani prema određenom tipu teškoće. Deca su često izmeštена iz porodice i lokalne zajednice u internate pri školama i nisu podsticana na interakciju sa vršnjacima bez hendikepa. Mogućnosti za nastavak obrazovanja posle završene specijalne osnovne škole u velikoj meri su sužene.

Po završetku osnovnog obrazovanja, svega 30% mладих sa hendikepom nastavlja školovanje³, obično u specijalnim srednjim školama, koje su takođe organizovane prema tipu hendikepa, odnosno medicinske dijagnoze. Ove škole, najčešće sa skraćenim programima, još uvek školuju kadar i za zanimanja koja polako nestaju ili su retko potrebna u modernim ekonomijama i savremenom tržištu rada.

Hendikep i visoko obrazovanje - stanje u regionu jugoistočne Evrope

Promene koje se javljaju na tržištima rada širom sveta ukazuju na značaj i ulogu visokog obrazovanja u razvoju profesionalne karijere - sve više zanimanja zahteva završene osnovne akademiske ili strukovne studije (pa i više nivoa obrazovanja). Za osobe sa hendikepom, visoko obrazovanje povećava konkurentnost na otvorenom tržištu rada u odnosu na vršnjake bez hendikepa, osposobljavajući ih za nova, moderna zanimanja koja se javljaju i razvijaju poslednjih godina, kao i korišćenje novih tehnologija kojima se mogu izjadnaciti mogućnosti za uspešno obavljanje posla.

Studenti i studentkinje sa hendikepom u jugoistočnoj Evropi i dalje se uočavaju kako sa fizičkim, tako i sa barijerama u stavovima, kojima se pospešuje njihova socijalna izolacija i segregacija: nepristupačne zgrade i programi, nedostatak informacija i literature u dostupnim formatima, nedostatak dostupnog prevoza, servisa personalne asistencije i drugih programa podrške, kao i neprepoznavanje pojedinih tipova hendikepa, kao što su neke vrste teškoća u učenju. Usled navedenih barijera, kao i nedovoljne podrške i socijalne interakcije sa kolegama i koleginicama, nedostatka podrške u okruženju, javljaju se i negativne posledice u odnosu na mogućnosti zapošljavanja osoba sa hendikepom, što dovodi do njihove ekonomske zavisnosti od porodice i države, i povećava društvenu isključenost.

Pitanje dostupnosti obrazovanja se mora sagledati sa više nivoa. Pored najčešće razmatranog aspekta fizičke pristupačnosti okruženja, neophodno je uzeti u obzir sisteme vrednosti na kojima se zasniva visoko obrazovanje kao i stavove svih aktera i zainteresovanih strana. Dostupnost takođe uključuje i aspekte nastavnih planova, programa i sredstava (oprema i učila). Uprkos izvesnom napretku, fizički pristup predstavlja ključno pitanje (na primer, ograničen pristup biblioteci, učionicama itd.). Nastavni plan i program je, između ostalog, nedostupan usled nedostatka primene asistivnih tehnologija, a studentima i studentkinjama sa hendikepom može biti uskraćen pristup pojedinim kursevima zbog statutarnih ograničenja kojima se reguliše pristup određenim profesijama, kao što su npr. medicina ili pedagogija, kao i druga zanimanja za koja se, usled predrasuda prema osobama sa hendikepom, smatra da nisu pogodna i preporučljiva osobama sa nekim oblikom hendikepa.

Servisi podrške i asistencija za studente i studentkinje sa hendikepom

U mnogim razvijenim zemljama studenti i studentkinje sa hendikepom su aktivno uključeni u društveni život zajednice, imaju bolji pristup informacijama i učestvuju u raznim programima kojima dodatno uvećavaju svoje potencijale, vrednosti i kreativnost. Akademска zajednica im pruža podršku u njihovim naprima, pa se na taj način ova grupa oseća manje marginalizovano i više uključeno u sve društvene tokove. Postoje servisi za studente i studentkinje sa hendikepom koji pružaju akademsku i personalnu asistenciju, sa ciljem izjednačavanja mogućnosti za sve studente i studentkinje. Ovi servisi pomažu mladima sa hendikepom da nesmetano prate nastavni plan i program na svojim univerzitetima i na taj način im omogućavaju ravnopravno učešće u obrazovnom procesu.

Usled nedostatka sistema podrške, SEEN YSD partnerske organizacije sprovođe različite servise podrške u visokom obrazovanju u svojim zemljama, sa dugoročnim ciljem da unaprede univerzitsko obrazovanje, kao i da ovi servisi postanu deo univerzitetskih struktura (finansirani i organizovani od strane države):

Informisanje i podrška pri ostvarivanju različitih prava tokom studiranja - dešava se da studenti i studentkinje sa hendikepom nisu upoznati sa svojim pravima i načinima njihovog ostvarivanja. Partnerske organizacije pružaju podršku kroz informisanje i savete i pronađe načine na koje ova prava mogu biti realizovana, često obezbeđujući i logističku i drugu podršku pri komunikaciji sa nadležnim administracijama (fakultetskim, univerzitskim itd.), dobavljanju potrebnih dokumenata i sl.

Prema istraživanju mreže partnera SEEN YSD u okviru projekta "Promocija inkluzivnog visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi", barijere sa kojima se suočavaju studenti sa hendikepom u visokom obrazovanju su:

- fizički nepristupačne učionice, kupatila, trpezarije, sale i spavonice
- nedostatak servisa personalne asistencije
- nedostatak obrazovnih materijala u alternativnim formatima, kao što su udžbenici u elektronskom, audio ili „uvećana štampa“ formatu, na Brajevom pismu,
- nedostatak kompjuterskih programa za studente sa oštećenim vidom
- nedostatak organizovanog prevoza za korisnike i korisnice kolica sa oštećenim slušom
- nedostatak tumača znakovnog jezika za studente i studentkinje teškoće u učenju
- segregacija studenata sa hendikepom u specijalne studentske domove

Informisanje o dostupnosti fakulteta i mogućnostima za studente sa hendikepom za studiranje na određenom fakultetu - odgovarajući na interesovanja mladih ljudi sa hendikepom, pružaju se informacije o dostupnosti fakulteta (često koristeći i prethodna iskustva članova i članica) i vrše se pregovori sa fakultetskim upravama o prilagođavanjima određenih segmenata obrazovnog procesa - predavanja, vežbe, ispiti, promene rasporeda nastave itd. Kroz svoje redovne publikacije (Internet prezentacije, mejling liste, bilteni, časopisi) i putem medija, partnerske organizacije SEEN YSD obaveštavaju potencijalno zainteresovane mlade ljude o mogućnostima za studiranje.

Asistencija u nastavi - usled nedostatka profesionalnog servisa personalne asistencije, kroz organizovanje volontera, volonterki i mladića na civilnoj službi, partnerske organizacije obezbeđuju asistenciju u obrazovanju, koja obuhvata pružanje podrške prilikom obavljanja aktivnosti u okviru akademske zajednice.

Podrška u ostvarivanju prava na studentske stipendije - informisanje o konkursima i pravima na stipendije, obezbeđivanje povoljnijih uslova za dobijanje različitih stipendija (koje obezbeđuju nadležna ministarstva, gradske uprave, privatni sektor) i podrška pri obezbeđivanju potrebne dokumentacije.

Dostupna literatura - prevođenje knjiga, skripti i beležaka u elektronski, audio ili neki drugi potreban format, prekucavanje i sređivanje tekstotva i beležaka i kreiranje drugih dostupnih formata literature.

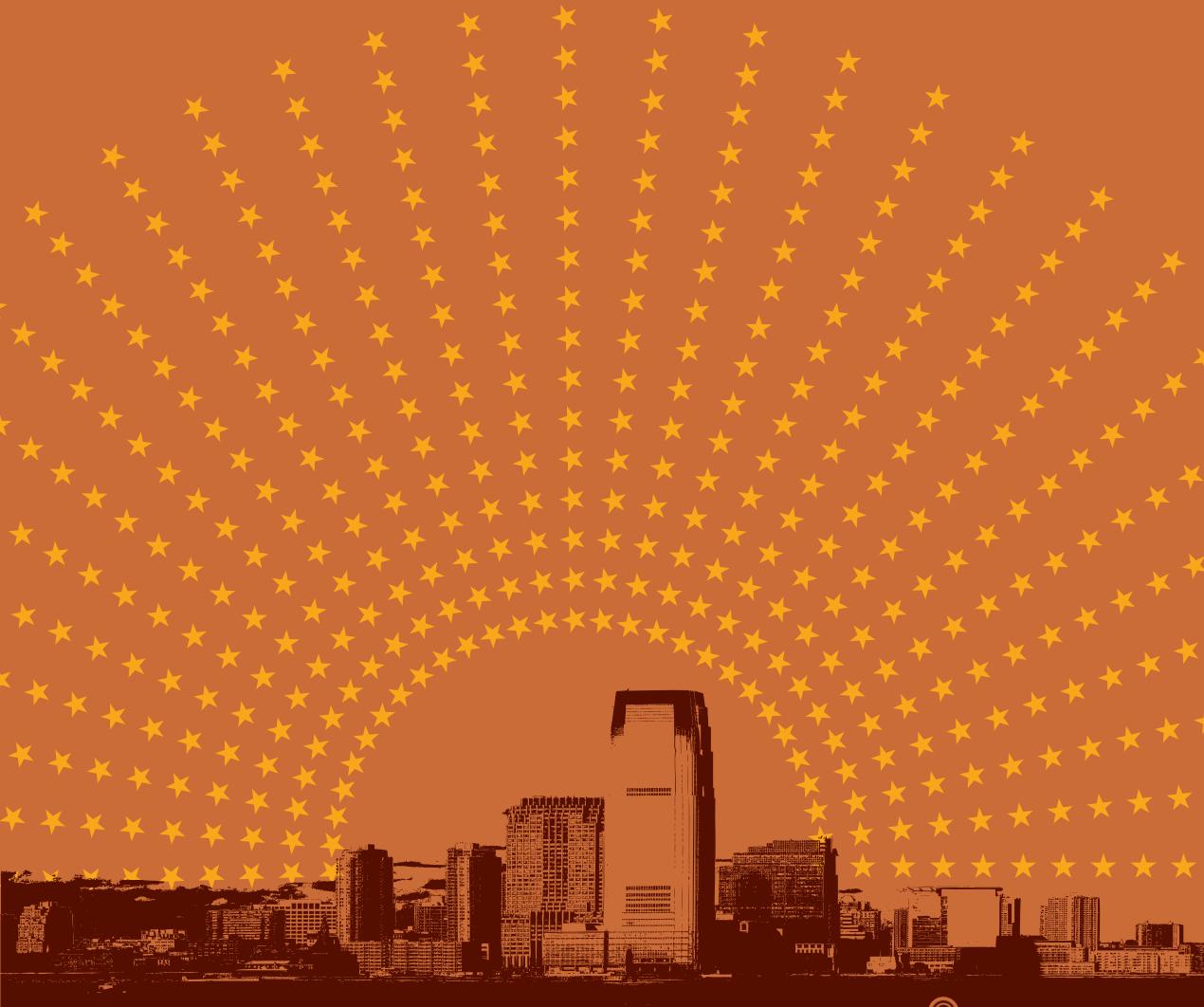
Prevoz do fakulteta - neki od univerzitetskih centara u jugoistočnoj Evropi imaju posebne službe pristupačnog gradskog prevoza za osobe sa hendikepom, dok u nekim centrima ovakav vid podrške ne postoji. U skoro svim gradovima jugoistočne Europe javni prevoz je u najvećoj meri nepristupačan, iako postoje napor, naročito u poslednje dve-tri godine, da se ova situacija popravi. Međutim, kapaciteti ovih servisa ne mogu da zadovolje sve postojeće potrebe, jer treba da pokriju veliki broj korisnika i korisnica sa nedovoljnim brojem vozila. Partnerske organizacije Mreže obezbeđuju prilagođen prevoz za studente sa hendikepom - na predavanja, vežbe, ispite i druge aktivnosti (u zavisnosti od trenutnih ljudskih i tehničkih resursa i kapaciteta).

Psihosocijalna podrška i osnaživanje mladih sa hendikepom kroz kurseve, treninge i radionice - uključuje organizovanje kurseva stranih jezika i kompjuterskih programa, kao i treninge iz oblasti ljudskih prava, modela pristupa hendikepu, organizacionih veština (komunikacione veštine, timski rad, projektni ciklus itd), psihološko i vršnjačko savetovanje i radionice i razne druge forme rada sa mladima sa hendikepom.

Pružanje podrške u obezbeđivanju drugih akademskih preduslova - mesta u studentskim domovima, dostupnost domova, studentskih klubova, menzi i slično.

Podaci o broju korisnika i korisnica nekog od navedenih servisa podrške koje organizacije iz Mreže sprovode veoma često su korišćeni za utvrđivanje okvirnog broja studenata i studentkinja sa hendikepom na univerzitetima u regionu, naročito u procesima planiranja i kreiranja praktičnih politika.

SPROVOĐENJE PROJEKTA

SPROVOĐENJE PROJEKTA U REGIONU

Projekat „Promocija visokog inkluzivnog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“, usmeren na promovisanje jednakih prava studenata i studentkinja sa hindekompom i pristup visokom obrazovanju na institucionalnom nivou, istovremeno je sproveden u četiri zemlje iz regiona jugoistočne Evrope (Makedonija, Moldavija, Srbija, Crna Gora) tokom perioda 2003-2010. uz podršku Programa podrške visokom obrazovanju Instituta za otvoreno društvo iz Budimpešte.

Sprovođenje projekta je počelo je decembra 2003. godine na osam državnih univerziteta u četiri zemlje iz regiona - Srbija (Beograd, Niš), Moldavija (Chișinău, Balti, Cahul), Makedonija (Skoplje, Bitolj) i Crna Gora (Podgorica), da bi se tokom vremena rad i uticaj proširio i na druge univerzitete iz navedenih država. Tokom trajanja projekta, ostvareni su kontakti i razmena iskustava sa drugim sličnim grupama i organizacijama u državama iz jugoistočne Evrope i drugih regiona.

Partnerske organizacije Mreže mladih i studenata sa hindekompom SEEN YSD postavile su sebi set važnih ciljeva, u jasnoj nameri da:

- Podignu svest studenata i studentkinja sa hindekompom o njihovim pravima;
- Osnaže studenate i studentkinje sa hindekompom za ostvarivanje svojih prava;
- Osnaže mlade sa hindekompom da nastave visoko obrazovanje;
- Zagovaraju jednaka prava studenata i studentkinja sa hindekompom;
- Uključe više studenata i studentkinja u jugoistočnoj Evropi u promociju inkluzivnog obrazovanja i aktivnosti Mreže;
- Promovišu inkluzivno visoko obrazovanje u regionu jugoistočne Evrope;
- Iniciraju institucionalne promene ka inkluzivnom obrazovanju.

Svaka od aktivnosti u okviru projekta uključivala je studente i studentkinje sa hendikepom, koji su imali priliku da učestvuju u planiranju, praćenju sprovođenja i evaluaciji postignuća projekta, ali i da prođu odgovarajuće obuke pre sprovođenja određenih aktivnosti. Uključivanje studenata i studentkinja sa hendikepom u rad organizacija na ovaj način, pokazalo se kao dobra i neophodna praksa, jer su mnogi od njih nastavili da rade na drugim projektima i programima u okviru partnerских organizacija iz Mreže.

U periodu sprovođenja projekta, a naročito tokom i nakon intenzivnih medijskih aktivnosti, veliki broj mladih sa hendikepom je kontaktirao partnerske organizacije tražeći dodatne informacije o mogućnosti studiranja, postojećim

oblicima podrške i ostalim novinama koje izjednačavaju mogućnosti za osobe sa hendikepom u procesu visokog obrazovanja. Pored odluke o koracima ka nastavku visokog obrazovanja (koji uključuju i završavanje srednje škole, upisivanje fakulteta, ali i nastavak prekinutih studija), mladi sa hendikepom su bili zainteresovani i za planove za dalji rad partnerskih organizacija i mogućnosti zapošljavanja nakon studija.

Uključivanje studentskih i omladinskih organizacija i saradnja sa njima na projektinim aktivnostima i promenama u zakonskim okvirima povećala je njihova znanja i kapacitete da u svoje projekte uključe i aspekte borbe za jednaka prava studenata i studentkinja sa hendikepom. Na taj način su i mladi bez hendikepa postali važan činilac u promociji inkluzivnog obrazovanja i partneri i partnerke u nadolazećim promenama.

AKTIVNOSTI PROJEKTA U REGIONU

Projekat „Promocija visokog inkluzivnog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“ sproveden je kroz četiri faze tokom sedam godina, uz specifičnu dinamiku i raznovrsan set aktivnosti.

U okviru prve faze projekta (decembar 2003. - decembar 2004.) sprovedeno je zajedničko istraživanje o položaju studenata sa hendikepom na navedenih osam univerziteta u regionu, kao i analiza postojećih zakonskih okvira za visoko obrazovanje (međunarodni i nacionalni zakoni, statuti univerziteta i fakulteta, fakultetski pravilnici). U okviru tih aktivnosti, ispitani su stavovi studenata i studentkinja sa hendikepom o njihovom položaju na državnim univerzitetima, odnosno istražene su situacije, mogućnosti i prepreke sa kojima se mladi sa hendikepom suočavaju u svakodnevnom akademskom životu. Rezultati istraživanja su predstavljali polaznu tačku za formulisanje predloga za izmene zakonskih okvira za ostvarivanje uslova za inkluzivno visoko obrazovanje, tj. avnopravnost i jednake mogućnosti za studiranje osoba sa hendikepom.

Tokom druge faze projekta (januar 2005. - decembar 2006.), rezultati istraživanja i pravne analize promovisani su putem medijskih kampanja pod sloganom "Ravnopravni u obrazovanju", na info štandovima po fakultetima, okruglim stolovima i sastancima sa predstavnicima i predstavnicama institucija visokog obrazovanja, drugih relevantnih državnih institucija, organizacija osoba sa hendikepom i ostalih zainteresovanih strana. Ova faza projekta završena je potpisivanjem Povelje Mreže o inkluzivnom visokom obrazovanju od strane predstavnika univerziteta (rektora) i nadležnih ministarstava (uključujući i same ministre prosvete) u sve četiri zemlje, uz prisustvo predstavnika i predstavnica medija.

U okviru treće faze (januar 2007. - decembar 2008.) sprovedeno je istraživanje među nastavnim i administrativnim osobljem univerziteta o stavovima prema visokom obrazovanju i diskriminaciji studenata i studentkinja sa hendikepom. Rezultati su usmerili planiranje daljih aktivnosti i, zajedno sa zakonskim okvirima i konceptom inkluzivnog obrazovanja, promovisani putem radionica i prezentacija za fakultetsko osoblje (uključujući i nastavni kadar). Podizanje svesti o svakodnevnim barijerama sa kojima se studenti i studentkinje sa hendikepom suočavaju sprovedeno je i kroz simulacije situacija hendikepa na samim fakultetima u kojima su učestvovali profesori, profesorke i drugo osoblje fakulteta i studenti i studentkinje bez hendikepa.

Aktivnosti završne faze projekta (novembar 2008. - decembar 2010.) usmerene su ka analiziranju promene stanja u visokom obrazovanju u periodu od početka sprovođenja projekta, i sastojale su se od novog istraživanje položaja studenata i studentkinja sa hendikepom, kojim su sagledani stavovi novih generacija mladih sa hendikepom po pitanju njihovog položaja i diskriminacije u visokom obrazovanju. Urađena je i nova analiza zakonskih okvira za inkluzivno visoko obrazovanje, kojom su sagledane promene nastale u nacionalnim zakonodavstvima i na međunarodnoj sceni u periodu između dve pravne analize (2004 - 2009). Rezultati oba istraživanja, kao i sva prethodna postignuća projekta, promovisani su putem medijske kampanje, uz nove promotivne materijale, spotove i nastupe u medijima mladih sa hendikepom.

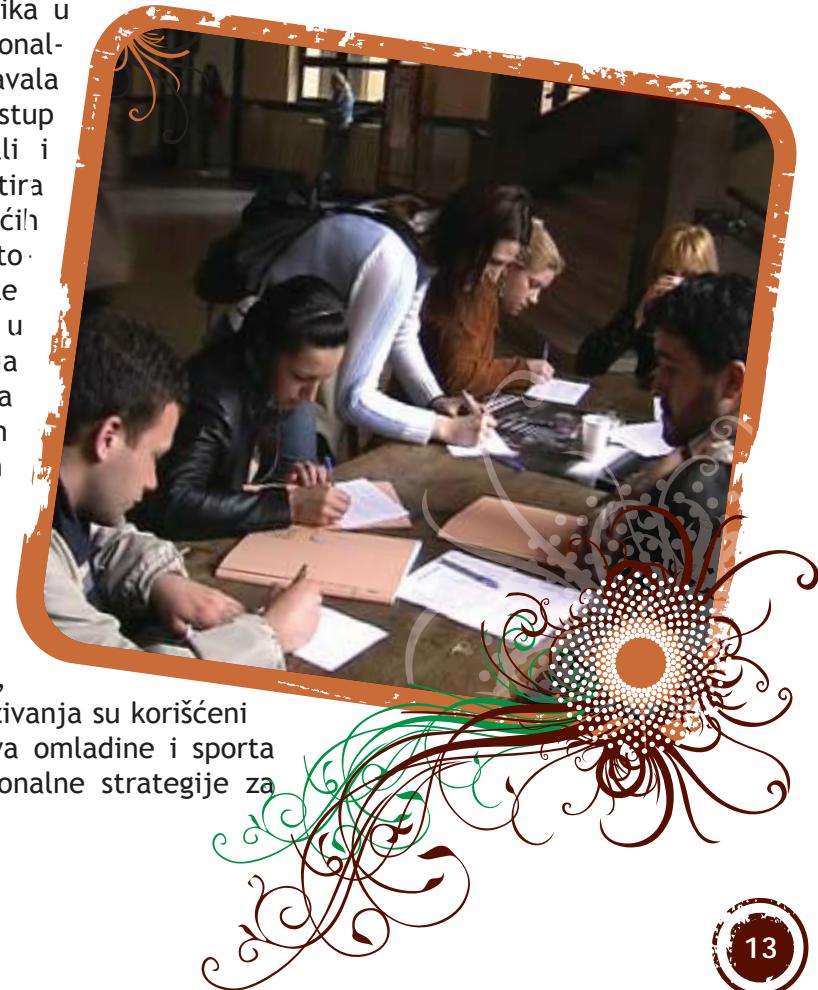
RAVNOPRAVNI U
OBRAZOVANJU

South East European Network of
Youth and Students with Disabilities
www.seenyd.org

Udruženje studenata sa hendikepom
Volodye Stepe 33, Beograd
Tel/fax +381 11 33 919 55
office@adsyu.org - www.adsyu.org

Istraživanje o položaju studenata i studentkinja sa hendikepom u visokom obrazovanju

Stavovi studenata i studentkinja sa hendikepom o njihovom položaju u visokom obrazovanju (uključujući i dostupnost obrazovanja i diskriminaciju) sprovedeno je na samom početku projekta (aprili - jun 2004. godine, odnosno tokom januara 2005. u Crnoj Gori) i u okviru završne faze (jun - septembar 2009. godine). Više stotina studenata i studentkinja sa hendikepom iz jugoistočne Evrope imalo je priliku da iskaže svoje mišljenje o sopstvenom položaju i preprekama u visokom obrazovanju i odnosu kolega, koleginica i nastavnog osoblja prema njima. Oba istraživanja su uključivala studente i studentkinje sa hendikepom kao anketare, uz obezbeđenu neophodnu obuku. Rezultati prvog istraživanja objavljeni su kao posebna publikacija (u formatu studentskog indeksa), a urađena je i uporedna regionalna analiza rezultata, koja je pomogla sagledavanju sličnosti i razlike u pozicijama na nacionalnom nivou, usmeravala dalji zajednički nastup mreže SEEN YSD, ali i pomogla da se facilitira razmena odgovarajućih iskustava gde su postojele značajne razlike. Podaci dobijeni u okviru oba istraživanja korišćeni su za planiranje medijskih kampanja i drugih aktivnosti u okviru projekta, i citirani su u raznim medijima i istraživanjima drugih organizacija i institucija. U Srbiji, podaci iz prvog istraživanja su korišćeni od strane Ministarstva omladine i sporta prilikom izrade Nacionalne strategije za mlade.

Istraživanja o stavovima aktera akademске zajednice o inkluzivnom obrazovanju

U periodu mart - maj 2008. godine sprovedeno je i istraživanje stavova različitih kategorija zaposlenih u institucijama visokog obrazovanja (nastavno i administrativno osoblje, uprava). U istraživanju je učestvovalo preko hiljadu zaposlenih na 11 univerziteta, odnosno fakulteta koji se nalaze u 16 gradova regiona. I ovo istraživanje su sproveli studenti i studentkinje sa hendikepom, uz neophodan trening.

Istraživanje se odnosilo na iskustvo zaposlenih na univerzitetima u radu sa osobama sa hendikepom, njihovu percepciju prilagođenosti izvođenja nastave, ispitivanja i udžbenika i učila osobama sa različitim vrstama hendikepa, i stavove o položaju i diskriminaciji studenata i studentkinja sa hendikepom. Analiza rezultata dobijenih u istraživanju pokazuje da zaposleni na fakultetima imaju različito razumevanje koncepta inkluzivnog obrazovanja, u najvećem broju slučajeva nedovoljno informisano, delimično ili pogrešno. U Crnoj Gori, najveći broj ispitanih smatra da inkluzivno obrazovanja predstavlja veće uključivanje

mladih sa hendikepom u Univerzitsko obrazovanje, u Moldaviji da se ono odnosi na prilagođavanje predavanja specifičnim potrebama studentima sa različitim tipovima hendikepa, dok je u Srbiji 65,5 procenata ispitanih izjavilo da ne zna šta je inkluzivno obrazovanje. Iako postoji prepoznavanje potrebe za prilagođavanjem uslova studiranja studentima i studentkinjama sa hendikepom, kao i uglavnom velika spremnost zaposlenih da preduzmu korake ka kreiranju ravnopravnog položaja na fakultetima i jednakih uslove za postizanje kvalitetnog obrazovanja, percepcija pristupačnosti u različitim segmentima obrazovnog procesa je na nezadovoljavajuće niskom nivou.

Istraživanje je pokazalo i visoku je spremnost zaposlenih na fakultetima za dodatne edukacije kako bi svoj rad unapredili i poboljšali, a samim tim omogućili studentima i studentkinjama sa hendikepom ravnopravno učešće u obrazovnom procesu.

Podaci dobijeni u okviru istraživanja štampani su u brošuri i korišćeni su za pokretanje različitih formi obuke i informisanja zaposlenih na fakultetima, za planiranje medijskih kampanja i drugih aktivnosti u okviru projekta.

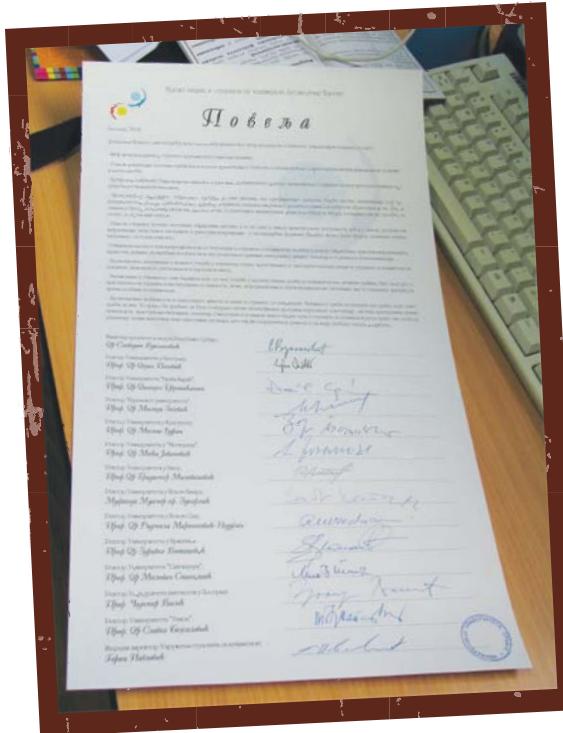
Analiza zakonskih okvira za visoko obrazovanje

Analiza zakonskih okvira za inkluzivno visoko obrazovanje sprovedena je u Makedoniji, Moldaviji i Srbiji tokom maja i juna 2004. godine, i u Crnoj Gori tokom marta 2005. i uključivala je različite pravne akte, od međunarodnih konvencija, ugovora i deklaracija koje su države u kojima se sprovodio projekat potpisale, preko ustava i nacionalnih zakona, do statuta i pravilnika univerziteta i fakulteta. U analizi su učestvovali i studenti i studentkinje sa hendikepom koji studiraju pravo, koji su uz rad eksperata za zakonodavstvo u oblasti hendikepa stekli značajno iskustvo i motivisali se za dalji rad u svojim organizacijama. Ponovljeno istraživanje iz 2009. godine, sa ciljem praćenja promena u zakonskim okvirima u periodu od 5 godina, pokazalo je značajne pomake i u znatnoj meri bolji zakonski položaj mladih sa hendikepom u visokom obrazovanju, ali je takođe bilo i prilika da se sagleda nedostatak

određenih obavezujućih mehanizama i pravaca kojima treba da se kreće rad u ovom polju (pre svega usklađivanje postojećih propisa sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa hendikepom, koje su sve četiri zemlje u kojima je projekat sproveden potpisale, a tri i ratifikovale). Rad na analizi zakonskih okvira dodatno je osnažio same organizacije i njihove pozicije u odnosu na zakonodavne institucije i omogućio im je učešće u kreiranju drugih pravnih rešenja (zakona, strategija) koja se odnose na obrazovanje i antidiskriminaciju osoba sa hendikepom.

Povelja mreže o inkluzivnom obrazovanju

Tokom juna 2006. godine, ministri nadležni za obrazovanje iz država u kojima je sproveden projekat, kao i rektori većine univerziteta, (u Srbiji tadašnji Ministar prosvete i sporta i rektori svih 12 univerziteta, državnih i privatnih), u prisustvu medija, unikatnim olovkama sa sloganom kampanje "Ravноправни u obrazovanju" i simbolima Mreže mladih i studenata sa hendikepom Jugoistočne Evrope, potpisali su Povelju Mreže o inkluzivnom obrazovanju. Ovim činom, državne institucije nadležne za visoko obrazovanje obavezale su se da će preuzeti korake ka informisanju studenata sa hendikepom o njihovima pravima, raditi na realizaciji

osnovnih građanskih i ljudskih prava mladih i studenata sa hendikepom, kreiranju pozitivnih stavova prema ovoj grupi u društву, promovisanju antidiskriminacione politike i zakonodavstva, socijalnog modela pristupa hendikepu, inkluzivnog obrazovnog sistema na svim nivoima, uključivanja i aktivnog učešća u donošenju odluka, mobilnosti i samostalnog života za mlade i studente i studentkinje sa hendikepom i angažovati se u otklanjanju svih barijera.

Info štandovi

Tokom druge faze projekta partnerske organizacije su organizovale seriju info štandova na odabranim fakultetima, koji su procenjeni kao najznačajniji prema sledećim kriterijumima: ukupan broj studenata i studentkinja, broj studenata i studentkinja sa hendikepom, trenutna dostupnost fakulteta i spremnost fakulteta da aktivno podrži proces uvođenja inkluzivnog obrazovanja. Mladi sa hendikepom koji su učestvovali u realizaciji info štandova su prošli trening na kome su upoznati sa celim projektom i

načinom realizacije info štandova. Timove po fakultetima je sačinjavalo troje ili četvero aktivista i aktivistkinja uz barem jednog personalnog asistenta (najčešće mladići na civilnom služenju vojnog roka). Zainteresovanim studentima i studentkinjama distribuiran je raznovrsni promotivni

materijal, a imali su priliku da razgovaraju sa aktivistima i aktivistkinjama o barijerama sa kojima se susreću njihove kolege i koleginice sa hendikepom u visokom obrazovanju, upoznaju se sa socijalnim modelom pristupa hendikepu, osnovnim idejama i principima inkluzivnog obrazovanja i radom partnerskih organizacija. Mini anekta sprovedena na info-štandovima, imali priliku da iskažu svoje shvatanje inkluzivnog obrazovanja, pokazala je da jako malo broj studenata i studentkinja ima predstavu šta je to inkluzivno obrazovanje, a od onih koji su dali kvalitetnije odgovore većina je na neki način već bila u kontaktu sa partnerskim organizacijama.

putem koje su studenti i studentkinje imali priliku da iskažu svoje shvatanje inkluzivnog obrazovanja, pokazala je da jako malo broj studenata i studentkinja ima predstavu šta je to inkluzivno obrazovanje, a od onih koji su dali kvalitetnije odgovore većina je na neki način već bila u kontaktu sa partnerskim organizacijama.

Okrugli stolovi

Jedna od najvažnijih aktivnosti projekta nakon medijske kampanje bili su okrugli stolovi sa zajedničkom temom "Mladi sa hendikepom u visokom obrazovanju". Svaki od okruglih stolova je imao i dodatnu fokus temu iz povezanih oblasti - dostupnost, servisi za studente sa hendikepom, diskriminacija, perspektive za zapošljavanje itd. Pored studenata i studentkinja sa hendikepom i bez hendikepa, u okruglim stolovima su učestvovali i predstavnici i predstavnice studentskih i omladinskih organizacija, relevantnih ministarstava i univerzitetskih uprava (uključujući i rektore), dekana, profesora i asistenata, nacionalne službe za zapošljavanje i drugih relevantnih institucija i organizacija.

Simulacije

Kao jedan od oblika podizanja svesti šire akademske javnosti o položaju mladih sa hendikepom u visokom obrazovanju, partnerske organizacije su izvele simulacije barijera sa kojima se susreću studenti i studentkinje sa hendikepom na odabranim fakultetima. Tokom simulacija, profesori i profesorke i ostali zaposleni na fakultetima, ali i kolege i koleginice bez hendikepa, imali su priliku da se stave u poziciju osobe sa određenim tipom hendikepa (korisnik/korisnica kolica, studenti koji ne vide ili ne čuju) i iz te pozicije savladaju neku od svakodnevnih barijera na fakultetu.

Radionice sa zaposlenima na fakultetima

Istraživanja stavova nastavnog i administrativnog osoblja fakulteta u regionu o položaju mladih sa hendikepom u visokom obrazovanju, između ostalog, pokazalo je da na nekim univerzitetima preko 70% nastavnog osoblja ne zna šta je inkluzivno obrazovanje. Partnerske organizacije su na osnovu ovog i drugih rezultata istraživanja, u okviru završne faze projekta, organizovale seriju radionica i prezentacija rezultata po fakultetima za zaposlene, pored kojih su predstavljeni i principi i mogućnosti inkluzivnog (visokog) obrazovanja, socijalni model pristupa hendikepu, jezik i terminologija hendikepa i zakonski okviri za inkluzivno visoko obrazovanje. Prisutno nastavno osoblje i ostali zaposleni na fakultetima posebno su bili zaniteresovani za načine prilagođavanja svog rada studentima i studentkinjama sa određenim tipom hendikepa i poboljšanju opšte dostupnosti svojih akademskih kurseva. Pozitivan odnos i želja za radom na izjednačavanju mogućnosti za studiranje osoba sa hendikepom bili su izraženi na svakoj od radionica.

MEDIJSKE KAMPANJE I AKTIVNOSTI

Čitav period sprovođenja projekta praćen je konstantnim medijskim aktivnostima koje su imale za cilj podizanje svesti šire javnosti o položaju mladih sa hendikepom u društvu, sa fokusom na obrazovanje, a posebno visoko obrazovanje. Urađeni su brojni prilozi za različite TV stanice, studenti i studentkinje sa hendikepom su gostovali u brojnim lokalnim i nacionalnim TV i radio emisijama (od kojih su neke od najgledanijih talk-show emisija na nacionalnom nivou), davali intervjuje i izjave za dnevne i druge novine i časopise.

Informisanje akademske zajednice i šire javnosti sprovedeno je i putem internet prezentacija svake od partnerskih organizacija, kao i zajedničkog web sajta Mreže mladih i studenata sa hendikepom jugoistočne Evrope - www.seen-ysd.org.

Video Spotovi

Šest različitih spotova sa sloganom "Ravnopravni u obrazovanju" snimljeno je za potrebe medijskih kampanja, od kojih su četiri emitovana u svim zemljama u kojima se projekat sprovodio. Osnovna karakteristika spotova je pozitivan pristup, koji promoviše mogućnosti i kapacitete mladih sa hendikepom i principe inkluzivnog obrazovanja. Zahvaljujući mnogobrojnim medijskim sponsorstvima i podršci najvećih, najznačajnijih i najgledanijih TV stanica i produksijskih kuća, samo u Srbiji spotovi su emitovani više od 15 hiljada puta na brojnim lokalnim i nacionalnim televizijama. Pored toga, spotovi su našli svoj put i do bioskopskih projekcija, filmskih festivala i VHS i DVD izdanja filmova.

Promotivni materijal

Rad na projektu je bio prilika da mladi sa hendikepom i njihove kolege i koleginice pokažu kreativnost u promociji prava na obrazovanje, iz čega su nastali različiti promotivni materijali, od kojih veliki broj i dalje ima upotrebnu vrednost, uključujući i omote za indekse, podloge za miševe, omote za diskove, kišobrane, šolje, torbe, olovke, rokovnike, majice itd. Zasnovani na motivima i sloganima kampanje "Ravnopravni u obrazovanju", neki od materijala su u datom trenutku bili prilično inovativna i moderna forma promocije.

Dokumentarni filmovi

Koristeći video materijale koji dokumentuju rad i uključenost studenata i studentkinja sa hendikepom širom regiona jugoistočne Evrope, koji su nastali tokom sprovođenja aktivnosti projekta, partenarske organizacije su kreirale dokumentarne filmove o položaju mladih sa hendikepom u svakoj od država u kojoj postoji Mreža. Dokumentarni filmovi su zabeležili napore samih organizacija članica Mreže ka ostvarivanju inkluzivnog obrazovanja, njihove aktivnosti u okviru projekta i promene u položaju mladih sa hendikepom u visokom obrazovanju od 2004. do 2008. godine. Filmovi su prikazivani u nacionalnim medijskim okvirima i međunarodnim konferencijama o položaju mladih (sa hendikepom), ljudskim pravima ili obrazovanju.

ZAKONSKI OKVIRI ZA INKLUSIVNO VISOKO OBRAZOVANJE U REGIONU JUGOISTOČNE EVROPE

- Analiza zakonskih okvira za inkluzivno visoko obrazovanje u četiri zemlje iz regiona jugoistočne Evrope: Makedonije, Moldavije, Crne Gore i Srbije uključuje pre svega zakone o visokom obrazovanju i antidiskrimiacione zakone svake od država, i statute univerziteta i fakulteta. Dodatno, sagledane su odredbe i prava garantovana ustavima, drugim relevantnim zakonima, kao i različitim nacionalnim strategijama (u Srbiji npr. Strategija za mlade). Uz obaveze koje su države preuzele potpisivanjem i ratifikovanjem Konvencije UN o pravima osoba sa hendikepom, a koje utiču na ubrzanu reformu zakonskih okvira, ne samo u oblasti (visokog) obrazovanja, već i ostalih pitanja koja se odnose na osobe sa hendikepom, opšti utisak je da je napravljen značajan napredak u poređenju sa pravnim rešenjima koja su postojala u navedenim zemaljama u periodu pre početka sprovođenja projekta.

Dokumenti koji su bili analizirani su uglavnom bili zakoni o visokom obrazovanju svake od zemalja, sa izuzetkom Moldavije gde je analiziran Zakon o obrazovanju. U Crnoj Gori analiziran je i Ustavni akt, a u Srbiji vladina Strategija za mlade. Statuti univerziteta i fakulteta su, u datom trenutku, u većini slučajeva bili potpuno u skladu sa zakonima o visokom obrazovanju, tako da njihova detaljnija analiza nije bila potrebna. U Makedoniji i Moldaviji, pored postojećih

zakona, analizirani su i aktuelni predlozi za promene i izmene relevantnih zakona. Analiza je obuhvatala aspekte finansiranja visokog obrazovanja, mogućnosti prilagođavanja izvođenja nastave, uključujući i jezik studija, ispita i predavanja i prava ne podršku. Pored toga, posebna pažnja posvećena je antidiskriminaciji i jednakim mogućnostima. U Srbiji i Crnoj Gori diskriminacija je zabranjena principima navedenim na početku Zakona o visokom obrazovanju, i po prvi put se hendikep eksplicitno navodi kao osnov diskriminacije (a ne u okviru opštih odredbi koje uključuju i druge različitosti). Diskriminacija je takođe zabranjena u sticanju prava na visoko obrazovanje (svako ima pravo da se upiše na fakultet po završevanju srednje škole) i visokoškolske institucije su u obavezi da obezbede uslove za studente sa hendikepom. Statuti univerziteta

ovih zemalja određuju da je Univerzitet u obavezi da obezbedi iste uslove za studente sa hendikepom bez ikakve diskriminacije. U Makedoniji Zakon o Univerzitetskom obrazovanju Republike Makedonije sadrži odredbu po kojoj su osobe s hendikepom privilegovane kao ugrožena socijalna grupa. Promenama Zakona o univerzitetskom obrazovanju i statuta fakulteta i univerziteta, definišano je da je diskriminacija studenata i studentkinja sa hendikepom zabranjena i da se studenti s hendikepom upisuju na fakultet pod jednakim uslovima. Predloženim promenama takođe se eksplicitno zabranjuje da profesori, saradnici i drugo fakultetsko osoblje dozvoli obeležavanje, odbijanje ili bilo koji drugi oblik diskriminacije studenata sa hendikepom. U Moldaviji, Zakon o obrazovanju treba da bude prilagođen odredbama Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa hendikepom, tako da se očekuje da će principi nediskriminacije, dostupnosti i jednakih mogućnosti biti uvršteni u zakon.

Različiti pomaci ka regulisanju pitanja pristupa obrazovanju i prava na obrazovanje, naročito u sferi visokog obrazovanja su načinjeni u protekloj deceniji, ali oni nisu dovoljni da obezbede puno učešće i ravnopravnost mlađih sa hendikepom u akademskoj zajednici. Nadležne institucije i organi vlasti u posmatranim državama jugoistočne Evrope menjaju pristup pitanjima osoba sa hendikepom ka punom uvažavanju ljudskih prava i dostojanstva. Do punog ostvarivanja prava na (visoko) obrazovanje neophodno je načiniti još mnogo, pre svega praktičnih, koraka, naročito u sferi primene i unapređenja postojećih zakonskih okvira, pružanje podrške u procesu kreiranja uslova za ravnopravno obrazovanje, informisanje i primenu postojećih dobrih praksi iz sveta. Jedan od najvažnijih koraka je i institucionalan podrška i transformisanje postojećih servisa podrške koje sprovode partnerske organizacije Mreže kroz svoje projekte i programe u univerzitetske servise za studente i studentkinje sa hendikepom finansirane i strateški podržane od strane države, čime se mogu dostići jednakе mogućnosti i ravnopravost u obrazovanju za sve.

"U Srbiji, Udruženje studenata sa hendikepom je učestvovalo u izradi Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakona protiv diskriminacije, Zakona o udžbenicima i nastavnim sredstvima, Zakona o učeničkom i studentskom standardu, Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom, predlogu Zakona o studentskom organizovanju kao i Nacionalne strategije za mlade i Nacionalne strategije za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom i Akcionog plana za ovu Strategiju."

SAMOZASTUPANJE I INKLUIZIJA OSNAŽIVANJE PARTNERSKIH ORGANIZACIJA

Tokom sprovođenja projekta, održano je više mrežnih sastanaka (najmanje dva godišnje). Pored koordinacije samog rada, mrežni sastanaci su omogućili razmenu iskustava i sagledavanje lokalnih/nacionalnih uslova u praksi - svaki sastanak se održavao u drugoj državi, po principu rotacije. Uz analizu postignuća i dotadašnjeg rada, detaljno planiranje daljih koraka, razmatranje strukture mreže, strategija daljeg rada i proširivanja itd, svaki sastanak je bio propraćen i podizanjem kapaciteta organizacija članica Mreže, odnosno timova, kroz radionice i treninge o znanjima i veštinama potrebnim za dalje uspešno sprovođenje projekta (modeli pristupa hendikepu, metodologije istraživanja, medijske kampanje, PR, javno zagovaranje itd). Organizacije članice Mreže ostvarile su bolju i jaču međusobnu saradnju, učvrstile zajedničku filozofiju promocije ljudskih prava osoba sa hendikepom i socijalnog modela pristupa hendikepu i pokrenule druge zajedničke inicijative i projekte.

Kao dobra praksa pokazalo se uključivanje mladih sa hendikepom u sve aktivnosti projekta. Kroz učešće u različitim aktivnostima, od medijskih nastupa do sprovođenja istraživanja, mlađi sa hendikepom su imali priliku da steknu značajna iskustva koja su nekim od njih omogućila i da stignu do liderских pozicija u okviru svojih nacionalnih timova - svaka od organizacija je tokom sprovođenja projekta doživela barem jednu promenu tima i dolazak novih aktivista i aktivistkinja, što se nije negativno odrazilo na sprovođenje projekta, već se može reći da je unelo sveže ideje u strateški značajan pravac delovanja svake od organizacija - uspostavljanje inkluzivnog visokog obrazovanja.

Generalna podrška koju je Institut za otvoreno društvo iz Budimpešte pružao partnerskim organizacijama kroz ovaj projekat tokom godina sprovođenja, omogućila je nesmetano funkcionisanje kancelarija i pokretanje drugih značajnih inicijativa i programa, u oblasti visokog obrazovanja,

mladih sa hendikepom, antidiskriminacije i ljudskih prava i drugih oblasti relevantih za uključenost osoba sa hendikepom u društvo. Projekat je značajno doprineo i podizanju tehnoloških kapaciteta partnerskih organizacija, u smislu asistivnih tehnologija (uključujući i različita softverska rešenja za čitanje ekrana, kao što su programi JAWS i AnReader, ZoomText, kao i opremu poput elektronske lupe, diktafona, projektoru, video kamera itd.) - partnerske organizacije su opremljenije za rad osoba sa različitim tipovima hendikepa u timovima.

Partnerske organizacije su ostvarile značajnu saradnju i, u određenim slučajevima, partnerstva sa institucijama visokog obrazovanja, koja omogućavaju jače delovanje ka institucionalnim promenama i uvođenju servisa podrške studentima i studentkinjama sa hendikepom. Ovakva partnerstva u budućnosti treba da prati i strateški pristup finansijskoj održivosti. Rad na projektu doprineo je i većem učešću partnerskih organizacija u nacionalnim savetima za pitanja osoba sa hendikepom (i sličnim vladinim telima) u svojim zemljama, formiranju nacionalnih partnerstava i koalicija, kao i umrežavanje

sa drugim omladinskim, studentskim i organizacijama za ljudska prava (u Srbiji USH učestvuje u radu Koalicije protiv diskriminacije, Koalicije za inkluzivno obrazovanje, Federacije nevladinih organizacija itd.).

U SLEDEĆOJ EPIZODI

• Napredak po pitanju položaja studenata i studentkinja sa hendičepom u okviru akademске zajednice u jugoistočnoj Evropi vidljiv je u poslednjih nekoliko godina, naročito od donošenja zakona koji regulišu visoko obrazovanje i antidiskriminacionih zakona. Visokoškolske ustanove pokazuju sve više interesovanja za rešavanje pitanja studiranja mlađih sa hendičepom i sve su otvoreniye za inkluzivna rešenja, koja pored izjednačavanja mogućnosti za studiranje ove grupe mlađih, doprinose i opštem poboljšanju kvaliteta nastave - korist mogu imati svi studenti i studentkinje, bez obzira na hendičep. Osnovne prepreke su i dalje nedovoljna informisanost (koja u nekim slučajevima podržava i učvršćuje predrasude i diskriminaciju) i nedostatak sredstava za kreiranje dostupnog okruženja. Neophodno je uzeti u obzir i situaciju dugogodišnje nedovoljne uključenosti mlađih sa hendičepom u niže nivo redovnog obrazovanja.⁶ Diskriminacija je i dalje vidljiva i prisutna na nivou prihvaćenosti i stavova. Pored podizanja svesti, neophodno je pratiti sprovođenje postojećih zakona, kao i primenu Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa hendičepom, i uz razmenu iskustava iz regionala, kreirati rešenja koja uvažavaju lokalne i nacionalne specifičnosti i kontekst visokog obrazovanja u regionu jugoistočne Evrope.

Rad na smanjenju predrasuda i vidljivost mlađih sa hendičepom u akademskoj zajednici, ali i društву, koja je postignuta kroz projekat i rad Mreže SEEN YSD u značajnoj meri su doprinali osnaživanju velikog broja mlađih sa hendičepom, od kojih su neki preuzeli liderске uloge u svojim organizacijama i pokretu osoba sa hendičepom u svojim zemljama. Rezultati i podaci dobijeni tokom istraživanja predstavljaju dobar osnov za dalji rad i razvoj strategija i praktičnih politika u oblasti inkluzivnog visokog obrazovanja. Primer dobre prakse prevođenja servisa podrške koje pružaju organizacije u institucionalne okvire, i jedan od najznačajnijih rezultata projekta predstavlja i Univerzitetski centar za studente sa hendičepom, osnovan od strane Univerziteta u Beogradu i uz saradnju sa Udruženjem studenata sa hendičepom u Srbiji. Sledeći koraci podrazumevaju intenzivniji rad sa državnim institucijama na daljem razvoju studentskih servisa - uvođenje asistivnih tehnologija, asistencije u nastavi i drugih vidova podrške u zvanične pravne akte, procedure i pravilnike institucija visokog obrazovanja.

Univerzitetski centar za studente sa hendikepom zvanično je počeo sa radom 20. marta 2008. godine. Centar je osnovan od strane Univerziteta u Beogradu, uz podršku Telenor fondacije i uz saradnju sa Udruženjem studenata sa hendikepom. Centar je osnovan sa namerom da pruža podršku studentima sa hendikepom na svim nivoima koji se odnose na visoko obrazovanje.

Delatnost Univerzitetskog centra je:

- razvoj i unapređenje uslova studiranja studenata sa hendikepom;
- podrška za čitanje, skeniranje i prebacivanje udžbenika u audio i elektronski oblik za studente sa hendikepom;
- podrška u procesu prevođenja nastave na gestovni jezik;
- pružanje informacija studentima sa hendikepom o uslovima studiranja i načinima podrške na fakultetima, u procesu izbora fakulteta, kao i o mogćnostima zapošljavanja nakon završetka studija;
- organizovanje seminara i tribina i pojavljivanje u medijima u cilju motivisanja studenata sa hendikepom za upis na fakultete, kao i podizanje nivoa svesti javnosti u Srbiji po pitanjima položaja osoba sa hendikepom;
- saradnja sa relevantnim institucijama u cilju poboljšanja položaja studenata sa hendikepom i
- obavljanje i drugih poslova za potrebe studenata sa hendikepom

<http://www.bg.ac.rs/csrp/clanice/centri/csh.php>

Iako se zvanične državne politike u regionu kreću ka kreiranju mehanizama preciznijeg praćenja statistika koje se odnose na osobe sa hendikepom (između ostalog, kao jedna od obaveza koja proističe iz potpisivanja Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa hendikepom), još uvek ne postoje potpuno precizni, zvanični podaci o broju studenata i studentkinja sa hendikepom u visokom obrazovanju u regionu. Najpreciznije podatke najčešće imaju same

Pokazatelj institucionalnih promena

U Srbiji, na inicijativu Univerzitetskog centra za studente sa hendihepom Univerziteta u Beogradu i Udruženja studenata sa hendihepom, Republicki zavod za statistiku je od školske 2010/2011. godine u obrazac ŠV 20, koji svi studenti i studentkinje popunjavaju prilikom upisa godine, uveo pitanje o postojanju i kategoriji hendihepa. Pitanje je opcionog karaktera i služi sagledavanju obima i tipova dodatne podrške koju je potrebno obezbediti u nastavi u toku date školske godine. Pokazatelj promene u pristupu položaju studenata i studentkinja sa hendihepom u visokom obrazovanju je i činjenica da se ovo pitanje odnosi na kategoriju/postojanje hendihepa, dok nije potrebno uneti medicinsku dijagnozu. Ovakva inicijativa otvara put ka kreiranju zvaničnih i potpunih statistika o broju studenata sa hendihepom u visokom obrazovanju i kvalitetnijem planiranju i obezbeđivanju servisa podrške od strane samog univerziteta.

partnerske organizacije Mreže, koji su dobijeni upravo kroz istraživanja sprovedena u okviru projekta „Promocija visokog inkluzivnog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“ i slične aktivnosti i projekte i u određenim slučajevima predstavljaju jedini pokazatelj situacije i položaja mlađih sa hendihepom u visokom obrazovanju. Ovi podaci predstavljaju značajan doprinos partnerskih organizacija procesima kreiranja nacionalnih strategija i prektičnih politika u oblasti visokog obrazovanja, položaja mlađih i osoba sa hendihepom.

Partnerske organizacije Mreže mlađih i studenta sa hendihepom nastavljaju dalje da promovišu rešenja za izjednačavanje mogućnosti za visoko obrazovanje mlađih sa hendihepom i rad na razvoju dugoročnih, sistemskih i institucionalnih rešenja, samostalno ili kroz zajedničke inicijative u regionu jugoistočne Evrope, gradeći društvo ravnopravnih građana i građanki.

STUDENT SA HENDIKEPOM U JUGOISTOČNOJ EVROPI U DOBA TRANZICIJE

STUDENT SA HENDIKEPOM U JUGOISTOČNOJ EVROPI U DOBA TRANZICIJE*

Na prostoru jugoistočne Evrope tokom prve decenije trećeg milenijuma student sa hendikepom postaje pravno priznat i društveno vidljiv, neretko i sam aktivni nosilac promena u tranzicijskom okruženju (ponekad već samom činjenicom da živi uobičajenim studentskim životom). Međutim, između ostvarene legislativne jednakosti (situacija u regionu po ovom pitanju nije ujednačena, ali gravitacija ka EU sa sigurnošću uvodi principe ravnopravnosti manjinskih grupa u nacionalna zakonodavstva) i stvarne društvene ravnopravnosti, položaj mlađih i studenata sa hendikepom još uvek je dvosmislen i ispunjen kontrastima. Iako ga, u društvu vršnjaka, sve učestalije srećemo na svim arhetipskim lokacijama studentskog života - fakultet, kafić, čitaonica, njegova beogradска studentska soba smeštena je u izolovanom domu za studente sa hendikepom. Fakultet, gotovo po pravilu, bira sam na osnovu ličnih sklonosti, ali u njegovojo sobi kao personalnog asistenta često zatičemo mamu, sestruru ili brata.

Pojava studenta sa hendikepom na univerzitetskoj sceni jugoistočne Evrope tranzicionog perioda, oslanja se na tradiciju sporadičnih "primera za plakat" osoba sa hendikepom koje su uspešno studirale na, u svakom smislu, ovoj manjinskoj grupi nedostupnim univerzitetima. Demokratizacija društava ovog regiona neminovno je uslovila i određeni stepen otvaranja prema manjinskim grupama i njihovog uključivanja u dominantne društvene tokove. Time su i univerzitetski obrazovni sistemi ovih zemalja, koji nikada zvanično nisu negirali pravo osoba sa hendikepom na obrazovanje, ali čije su praktične obrazovne politike ili ispadl pojedinaca umeli da osujete ili otežaju neke od individualnih napora mlađih sa hendikepom da studiraju, postali otvoreniji i zainteresovаниji za školovanje studenata sa hendikepom. Istovremeno, oslanjajući se na tradiciju nezavisnih građanskih i studentskih pokreta, i formirajući se unutar nje, organizacije studenata sa hendikepom postaju akteri demokratizacije sredina u kojima deluju. Uspešno samozastupanje i različiti vidovi saradnje ovih organizacija sa institucijama značajnim za ravnopravnost mlađih sa hendikepom u obrazovnom sistemu, rezultiraju izmenama u nacionalnim pravnim dokumentima kojima se definiše položaj studenata i osoba sa hendikepom, kao i konkretnim merama za postizanje ravnopravnosti ove manjinske grupe u obrazovnom procesu.

Kako student sa hendikepom vidi sopstveni položaj? I kako se, zapažanjima mlađih sa hendikepom koji se školuju na fakultetima u Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i Moldaviji, može predstaviti tipičan student sa hendikepom u jugoistočnoj Evropi u doba tranzicije? Položaj studenata sa hendikepom u obrazovnim sistemima zemalja regiona, sagledava se na osnovu dva obimna istraživanja o samopercepciji studenata sa hendikepom (iz 2004/5. i 2009. godine), i istraživanja o percepciji inkluzivnog obrazovanja zaposlenih na fakultetima (2008. godine), realizovanih u okviru projekta "Promocija inkluzivnog visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi". Ova istraživanja dopuštaju i izvesna notiranja i tumačenja promena u položaju mlađih sa hendikepom u visokom obrazovanju u zemljama regiona, kao i pomeranje ugla posmatranja do profesorske vizure.

Početna uporišta

Koordinate fakultetskog života studenta sa hendikepom početkom trećeg milenijuma, mogu se rekonstruisati na osnovu istraživanja realizovanog tokom 2004/5. godine u Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i Moldaviji. Slika koju dobijamo rezultat je samopercepcije 392 studenata sa hendikepom koji su se u tom trenutku školovali na univerzitetima ovih zemalja.

Fakultet bira sam, na osnovu ličnih sklonosti (149 studenata, odnosno 85% u Srbiji, i šesnaestoro, ili 7% u Crnoj Gori), i tek u neznatnom broju dopušta da mu hendikep ograniči izbor tako što se odlučuje za fakultet koji je dostupan (samo deset studenata u Srbiji i troje u Crnoj Gori); videćemo, krajem decenije pitanje izbora fakulteta biće gotovo isključivo stvar ličnog izbora. Ukoliko

studira u Makedoniji, najverovatnije živi sa roditeljima, u Moldaviji se u gotovo podjednakom procentu smešta u roditeljsku kuću ili studentski dom, i nešto ređe u iznajmljeni stan, u Srbiji i Crnoj Gori je najčešće u domu, nešto ređe kod roditelja, dok ga veoma retko zatičemo u iznajmljenom stanu. U domu najčešće živi sa cimerom, i život u domu je u većini slučajeva posledica nemogućnosti izbora uslovljenog skromnim finansijskim sredstvima.

Kao najznačajniju podršku studiranju na prvom mestu ističe stipendiju, s tim što se ovom pitanju najveći značaj pridaje u Srbiji (81,2% ispitanika) a najmanji u Moldaviji (32% anketiranih). Stipendiju bi uložio u neophodne oblike samopodrške, kao što su prevoz ili odgovarajuća oprema (kompjuter, asistivne tehnologije i slično). Iako razne punktove fakultetskog zdanja isuviše olako ocenjuje kao potpuno ili delimično dostupne (ove procene variraju u odnosu na tip hendikepa koji ima), pogled na njegovu listu stavki značajnih za poboljšanje uslova studiranja stvara drugačiji utisak, i fizička dostupnost fakulteta navodi se odmah iza stipendija (38% studenata u Srbiji, među kojima većinu od 58% čine mlađi sa motornim hendikepom; 32 i 31 procenat u Crnoj Gori i Makedoniji, i 19% u Moldaviji). Ukoliko studira u Crnoj Gori, kao najpoželjniji vid podrške nakon stipendije navodi organizovani prevoz (57%); značaj prevoza ističe i 37,6% studenata u Srbiji, i to uglavnom onih sa motornim hendikepom.

Iz perioda realizacije ovog istraživanja potiče i prva upotreba termina "student sa hendikepom" u zakonodavstvu neke od zemalja ovog područja, kao i definicija njegovog ravnopravnog položaja na univerzitetu (Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije usvojen u septembru 2005. godine); u Srbiji je nastavljen i razvoj programa stipendija za izjednačavanje mogućnosti za studente sa hendikepom, pokrenut još 2001. godine sa svega jedanaest korisnika - danas je ovaj broj, posle godina progresivnog rasta, petnaestak puta veći.

Od škole do fakulteta

Na određeni fakultet najčešće se stiže sopstvenim izborom i to iz redovne škole. Mlađi sa hendikepom u srednjim školama širom Crne Gore i Srbije izjavljivali su da svoju školu vole, i pravili ambiciozne planove za budućnost. Tako jedan maturant želi da studira, da se bavi fudbalom i da radi u svojim lokalima. Na životne planove mlađih sa hendikepom presudno utiče izbor škole koju su pohađali, pa učenici iz specijalnih škola planiraju da se zaposle, dok njihovi vršnjaci iz redovnih škola uglavnom žele da studiraju. Neke od njih sada srećemo na fakultetima, a deo njihovog životnog puta u mladosti rekonstruišemo na osnovu nekoliko istraživanja (navедена istraživanja o položaju studenata sa hendikepom, i istraživanje "Položaj mlađih sa hendikepom u srednjem obrazovanju" iz 2007.godine Udruženja studenata sa hendikepom).

Skica za portret

Portret tipičnog studenta sa hendičepom u Srbiji otkriva da on uglavnom dolazi iz redovne škole, najčešće gimnazije; osamdeset dvoje od 183 anketiranih studenata školovalo se u gimnaziji, dvadesetoro u ekonomskoj i 18 u tehničkoj školi, ali i 15 u školi za učenike sa oštećenjem vida "Veljko Ramadanović". Korisnik je stipendije za izjednačavanje mogućnosti i posredništva Univerzitetskog centra za studente sa hendičepom prilikom upisa; školarina se, većinom, finansira iz budžeta čak i ako uspeh nije za pohvalu (na inicijativu Centra čak 82,5% studenata sa hendičepom upisanih kao samofinansirajući, oslobođeno je školarine), a zafali i poneki bolonjski bod za upis godine, dok je dostupnost uvek aktuelan problem. Najčešće studira na Beogradskom univerzitetu (u kombinaciji su i univerziteti u Kragujevcu i Nišu, i privatni "Megatrend" u Beogradu) i bira pravni, filološki, filozofski ili fakultet za specijalnu edukaciju. Obrazovni profili koje biraju studenti sa hendičepom su raznoliki (studiraju na 32 fakulteta i viših škola), odluka o izboru fakulteta donosi se samostalno i na osnovu ličnih interesovanja i sposobnosti (preko devedeset procenata fakultet je izabralo samo, nešto preko osam po preporuci roditelja, dok se za određeni fakultet po preporuci stručnjaka, što znači da je izbor bio uslovljen hendičepom, odlučilo svega 1,6 procenata mlađih sa hendičepom). Najverovatnije ima motorni hendičep, oštećenje vida ili neko od hroničnih oboljenja. Uzrast studenta sa hendičepom u Srbiji je prilično promenljiva kategorija, i raspon godina osoba sa hendičepom u visokom obrazovanju obuhvaćenih istraživanjem iz 2009. godine, kreće se od dvadeset do četrdeset tri (istraživanje je obuhvatilo aktivne studente uključujući i postdiplomce, ali ne i brusoše). Na ovu raznolikost uticale su brojne prepreke i izazovi koje obrazovni sistem postavlja osobama sa hendičepom, kao i zdravstveni problemi tokom studiranja uslovljeni hendičepom zbog kojih je pauziranje bilo neminovno, ali i pozitivne promene i bolja obaveštenost i motivisanost mlađih sa hendičepom da se uključe u visoko obrazovanje ili nastave prekinuto školovanje bez obzira na godine ili hendičep. Možda je (u 15 posto slučajeva) rođen u nekoj od bivših jugoslovenskih republika i sada je, nakon građanskih ratova na ovim prostorima, građanin Republike Srbije.

Najverovatnije živi u studentskom domu (približno polovina anketiranih), zatim, u gotovo 30 posto slučajeva, tokom studiranja ostaje u roditeljskom domu, ili (20% anketiranih) iznajmljuje stan. U Beogradu ga na sigurnoj udaljenosti od kolega bez hendičepa drži specifična "domska politika", koja ga upućuje u specijalan dom za studente sa hendičepom. A u domu razlike su znatne. Pored 104 studenta sa hendičepom tu je i 58 personalnih asistenata (školske 2010/2011), što daje zbir od 162 stanara. Neko sobu deli sa kolegom, tu su i studentski parovi, nekome je kolega bez hendičepa cimer i personalni asistent, ali već u susednoj sobi kao personalnu asistentkinju zatičemo mamu (ljubav, navika, nesamostalnost, panika)! Dok holovima i štaftom koja društveni život znači

bezazleno promiču stanari u papučama i bade-mantilima, kolega koji vidi sve prokomentarisaće da je to ikonografija primerenija bolnici (zarad hendikepa i tzv. medicinskog modela i više nego neprijatna asocijacija) nego studentskom životu. Student sa oštećenjem vida ne želi da ga kolege bez hendikepa tu posećuju jer smatra da je "ono za njih šok", a uz nemirenost izazivaju i moguće posete devojaka među kojima je popularan!

"Podrška je važna", smatraju studenti sa hendikepom, i veruju da u većini slučajeva na fakultetu i van njega mogu da se oslove na podršku i druželjubivost kolega bez hendikepa. Tako je na jedan od beogradskih fakulteta nedavno, iz malog mesta u unutrašnjosti, stigla devojka sa hendikepom koju su sve vreme podržavale kolege koje je upoznala na forumu svog fakulteta.

Sa pomeranjem geografskog težišta i slika se unešte menja. U Crnoj Gori je, možda i stoga što manji uzorak (dvadeset šestoro studenata 2009. god.) obično ne pogoduje raznolikosti, slika oštira i ujednačenja. Student sa hendikepom je znatno mlađi (57% anketiranih staro je između 19 i 21 god, dok samo 11 procenata ima 25 ili više godina), i na fakultet stiže iz redovne ili specijalne škole (čak petnaestoro je srednju školu završilo u Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece, dok su ostali, i to po jedan ispitanik iz datog uzorka, pohađali gimnazije i srednje stručne škole u različitim mestima). Najverovatnije je tek nedavno upisao fakultet; čak četrnaestoro anketiranih su brutoši, dok je šestoro na drugoj godini studija. Kao i za njegovog kolegu iz susedne Srbije, čin upisa na određeni fakultet stvar je ličnog izbora. Najverovatnije se školuje na Univerzitetu Crne Gore (22 ispitanika; u alternativi su i univerziteti "Mediteran" i "Donja Gorica") i, za razliku od kolega u Srbiji, najčešće je samofinansirajući student čak i kada pohađa državni univerzitet (samo sedmoro studenata Univerziteta Crne Gore finansira se iz budžeta). Najradije bira pravni fakultet (tačno polovina anketiranih), a veliko interesovanje pokazuje i za filozofski, elektrotehnički i fakultet političkih nauka. Najčešće stanuje u domu (14 ispitanika), ređe sa porodicom (sedmoro), i tek u nekoliko slučajeva u iznajmljenom stanu. Svoj akademski uspeh vidi kao rezultat lične angažovanosti (95 procenata), dok podršku roditelja, kolega i nastavnika smatra za veoma važnu. U suštini, od vrtića do fakulteta zadovoljan je svojim odnosima sa nasavnicima, drugarima i kolegama. Akademsku atmosferu u kojoj obitava doživjava kao prijateljsku, i smatra da uvek može da računa na podršku kolega i profesora. U svom fakultetskom okruženju znatno češće zapaža afirmativne akcije zasnovane na hendikepu kao ličnom svojstvu, nego diskriminaciju po istom osnovu. Pa ipak, troje mlađih koji studiraju na Univerzitetu Crne Gore navodi da je iskusilo diskriminaciju na osnovu hendikepa. Iako o dostupnosti svog fakulteta u osnovi nema negativno mišljenje, izuzetno nevoljno, možda zbog pomankanja jasnog stava ili lojalnosti fakultetu, odgovara na pitanja o adaptiranosti fakultetskog prostora (procenat neodgovaranja na pitanja ove vrste iznosi od 65 do 96!).

Adaptiranim prevozom, uz malu pomoć mame, tate ili prijatelja, pešice ili trolom, student sa hendikepom je stigao! Sada je tu, pred ulazom! Pa, da li je ulaz svima dostupan? I da li se nešto promenilo u korist studenta sa hendikepom? Iako put do dostupnog ulaza najčešće podrazumeva njegovu adaptaciju, u Crnoj Gori samo jedan od dvadeset šestoro anketiranih studenata smatra da je ulaz na fakultet adaptiran! Istovremeno, manje od polovine studenata u Srbiji (43,7 procenata) smatra da je ulaz dostupan, dok trećina ističe da su ulazi nedostupni.

Ah, ta dostupnost!

Dostupnost fakultetske zgrade po pravilu se udaljavanjem od ulaza smanjuje, dok potreba za adaptacijom raste. Crnogorski studenti su pitanja o dostupnosti i adaptiranosti fakultetske zgrade, u upitniku detaljno razloženoj na topose koji označavaju funkcionisanje studentskog života unutar nje, ulaz, učionica, amfiteatar, profesorski kabinet, pravna i studentska služba, biblioteka, toalet i lift, prilično često ostavljali bez odgovora. U Srbiji većina studenata smatra neophodnom adaptaciju unutrašnjosti zgrade (86,9%), gotovo šezdeset procenata ističe neophodnost adaptacije lifta, a više od polovine anketiranih priželjuje adaptaciju toaleta. Gotovo devedeset procenata orientaciju kroz unutrašnjost zgrade za osobe oštećenog vida ocenjuje kao potpuno nemoguću, pošto unutrašnjost nije adekvatno obeležena i ne postoje putokazi na Brajevom pismu.

Iz profesorskog ugla

A kako studenta sa hendikepom vide profesori? Oni su, njegova pojmom uglavnim zatečeni. Nisu malobrojni ni oni koji ga nikada nisu sreli, većinom ne znaju šta je to inkluzivno obrazovanje, sigurni su da diskriminacije na fakultetima nema, na sednicama naučno nastavnog veća ne govore o školovanju mlađih sa hendikepom. Pa ipak, kada ih podstaknete na razmišljanje o konkretnim merama za dostizanje ravnopravnosti za studente sa hendikepom, spisak je dug i siguran, i obuhvata rampe, knjige i oglasne table u alternativnim formatima, personalnu asistenciju, tumače za znakovni jezik... I gotovo svi su spremni da studentima oštećenog vida, uz odgovarajuću zaštitu autorskih prava, omoguće korišćenje svojih udžbenika u elektronskoj formi.

Istraživanjem realizovanim tokom 2008. godine na više univerziteta u nekoliko gradova u sve četiri navedene zemlje, utvrđen je stav profesora i fakultetskog osoblja prema studentima sa hendikepom. Broj onih koji nikada nisu sreli studenta sa hendikepom u Makedoniji i Crnoj Gori obuhvata čak četvrtinu, dok je u Srbiji za nijansu manji, i svodi se na petinu anketiranog visokoškolkog profesorskog i administrativnog kadra. U odnosu na kolege sa zapadnog Balkana,

u Moldaviji tek svaki deseti predstavnik zaposlenih na visokoškolskim ustanovama nikada nije imao studenta sa hendikepom. U sve četiri zemlje profesori među studentima sa hendikepom najčešće viđaju mlade koji se otežano kreću, imaju delimično oštećenje vida, teškoće u govoru ili neko hronično oboljenje, ili su korisnici kolica. Uostalom, pogled na srednjoškolsku učionicu pokazuje da su đaci sa ovim tipovima hendikepa koji su pohađali redovnu školu, najčešće planirali da nastave školovanje. Na fakultetu znatno ređe zatiču mlade sa potpunim oštećenjem vida i delimičnim oštećenjem sluha, a gotovo nikako mlade koji imaju potpuno oštećen sluh.

Teorija i primeri dobre prakse pokazuju da inkluzivno obrazovanje postavlja studenta sa hendikepom na njegovo mesto. Samo, šta profesori misle kada se kaže inkluzivno obrazovanje? Na fakultetima u Srbiji 2008. godine o tome sigurno nisu previše razmišljali, pošto većina anketiranih zaokružuje da ne zna šta je to inkluzivno obrazovanje (60 procenata anketiranih dekana i prodekana, 65% profeseora i asistenata i 67% administrativnog osoblja), dok samo 14 procenata smatra da je u pitanju ravnopravno obrazovanje studenata sa hendikepom. Kako upitnici nisu bili jednoobrazni, profesori u Makedoniji nisu ni odgovarali na ovo pitanje, dok onima u Crnoj Gori i Moldaviji opcija "ne znam" nije bila ponuđena. Da inkluzivno obrazovanje predstavlja veću uključenost mlađih sa hendikepom u univerzitetsko obrazovanje misli većina anketiranih u Crnoj Gori (njih 136, odnosno gotovo 70 procenata) i priličan broj njihovih moldavskih (41, odnosno 22 procenata) i gotovo deset procenata srpskih kolega. U Moldaviji preovladava mišljenje da je u pitanju prilagođavanje predavanja specifičnostima studenata sa različitim tipovima hendikepa (55 ispitanika, odnosno gotovo 30 procenata), dok se za sličnu formulaciju u Crnoj Gori opredelio 31 ispitanik (15 procenata). Međutim, trideset troje (17,8%) anketiranih na moldavskim univerzitetima smatra da se inkluzivno obrazovanje zalaže za "finansiranje specijalnih fakulteta za studente sa hendikepom koji, zbog zdravstvenih problema sa kojima se suočavaju, treba da budu odvojeni od uobičajenih fakultetskih aktivnosti i ostalih studenata"; za sličnu, ali znantno ublaženu variantu: "ostvarivanje posebnih fakultetskih odeljenja za studente sa hendikepom", opredelilo se i njihovih dvanaestoro crnogorskih kolega.

Nagoveštaji promena

Iako raspoloživ materijal ne dopušta potpunije i preciznije analize promene položaja studenata sa hendikepom na području jugoistočne Evrope, izvesna zapažanja su ipak moguća.

Sve više mlađih sa hendikepom studira! Ciframa izražen ovaj porast možda ne zvuči dramatično, ali se ne može poreći da svedoči o bitnoj promeni. U Srbiji je tokom maja i juna 2004. godine anketirano 175 studenata, dok je u periodu 2001-2006. godine bilo dve stotine korisnika stipendije za izjednačavanje mogućnosti; 2009. godine anketirano je 200 studenata (brukoši nisu bili obuhvaćeni istraživanjem, dok je 17 upitnika proglašeno nevažećim). U Crnoj Gori je istraživanje iz 2005. godine obuhvatilo 21, a 2009. godine 26 studenata. O porastu broja crnogorskih studenata, ali i o većoj uspešnosti njihovog studiranja, svedoče i starosna struktura ispitanika (gotovo 90 procenata ima manje od 25 godina) kao i njihov raspored prema godini studija: njih 14 je tek upisalo fakultet, šest je na drugoj, troje na trećoj i samo dvoje na četvrtoj godini studija.

Poređenje rezultata istraživanja iz 2004/5. i 2009. godine ukazuje i na izvesne promene u strukturi studentske populacije u odnosu na tip hendikepa. U Srbiji je broj studenata sa motornim hendikepom i oštećenjem vida za nijansu manji, dok je nešto više studenata sa oštećenjem sluha. U Crnoj Gori su 2005. godine dominirali studenti sa oštećenjem vida, dok je 2009. anketirano 12 studenata sa motornim hendikepom i četvoro sa oštećenjem vida. Kako populacija studenata sa hendikepom u Crnoj Gori nije brojna, (21 student anketiran je 2005, i dvadeset šestoro 2009.), bilo bi ishitreno donositi zaključke o značenju i uzrocima ovih tendencija.

Reklo bi se da konstantu predstavlja skromna uključenost mlađih sa teškim senzornim hendikepom, posebno onih sa potpunim oštećenjem sluha, u visoko obrazovanje. Objasnjenje leži u činjenici da su oni većinom bili đaci specijalnih škola, kao i da gotovo zanemarljiv nivo dostupnosti fakultetskog zdanja (orientacija kroz zgradu, oglasne table i natpisi na Brajevom pismu), udžbenika

i nastavnih sredstava (knjige u elektronskoj formi, audio-formatu i na Brajevom pismu) i načina izvođenja nastave i polaganja ispita (tumač za znakovni jezik, nezaobilazan u procesu školovanja osoba sa oštećenim sluhom u svetu čujućih, gotovo nikako se ne može sresti na fakultetima u zemljama regionala), mladima sa teškim senzornim hendikepom, posebno mladima sa potpuno oštećenim sluhom, uskraćuju mogućnost fakultetskog obrazovanja. Međutim, iako se sa sigurnošću može tvrditi da nijedna od prepreka za mlade sa potpunim oštećenjem sluha nije uklonjena (neadekvatno obrazovanje i nezadovoljavajući nivo socijalizacije zbog specijalnih škola; neprilagođenost

nastavnog procesa i načina ispitivanja za osobe oštećenog sluha na fakultetima i višim školama), primetno je da oni u Srbiji sada češće odlučuju da nastave školovanje. Među studentima anketiranim 2004. godine samo njih devetoro (od 175 ispitanika) imalo je oštećen sluh, dok je u okviru populacije studenata sa hendikepom 2009. godine (183 ispitanika) bilo 10 studenata sa delimičnim i 7 sa potpunim oštećenjem sluha!

Izbor fakulteta postaje gotovo isključivo stvar lične odluke. Većina studenata anketiranih 2004/5. godine fakultet je izabrala na osnovu ličnog interesovanja, dok je samo u deset slučajeva u Srbiji i tri u Crnoj Gori o izboru fakulteta odlučila njegova dostupnost. Na isto pitanje 2009. godine preko devedeset procenata studenata u Srbiji izjavilo je da je samostalno izabralo fakultet, dok je samo u 1,6% slučajeva odluka bila uslovljena hendikepom; svi crnogorski studenti koji su odgovorili na ovo pitanje, njih dvadeset troje, potvrđuju da je u pitanju čin ličnog izbora.

Čini se da je, barem na osnovu poređenja rezultata istraživanja, dostupnost fakulteta smanjena, iako čak i letimičan pogled na fakultetska zdanja pokazuje poneku rampu više (znano je da je rampa simbol, a u mislima neupućenih i jedini preduslov dostupnosti za osobe sa hendikepom). U Srbiji je 2004. godine približno petina studenata smatrala da su ulazi na fakultete nedostupni, dok ih je kao nedostupne 2009. godine ocenilo gotovo 30% studenata, što znači da je broj studenata koji negativno ocenjuju dostupnost sada za precizno 7,6% veći nego pre pet godina, iako broj studenata sa motornim hendikepom nije veći. Istovremeno je broj studenata koji negativno ocenjuju dostupnost učionica porastao za 10, liftova za 9 (i sada iznosi 42,6%), a broj onih za koje su

biblioteke nedostupne za 15 procenata. Broj studenata koji negativno ocenjuju mogućnost orientacije po zgradji za osobe oštećenog vida, povećao se za trideset, i sada iznosi čak 89 procenata! Kako pitanje dostupnosti vremenom dobija na značaju, realna manifestacija dostupnosti fakultetskog okruženja tokom proteklih pet godina nije mogla postati manja. Studenti su 2004. godine problem dostupnosti posmatrali iz perspektive sopstvenog hendikepa, pri čemu su, do nedavno, i korisnici kolica umeli da, uprkos impozantnom stepeništu na ulazu, svoj fakultet okarakterišu kao dostupan! Nije nerealno zaključiti da se u međuvremenu, zahvaljujući boljem poznavanju i razumevanju principa ravноправnosti i uvažavanja ljudskih prava osoba sa hendikepom, i sposobnost mladih sa hendikepom, da u tom kontekstu preciznije i potpunije sagledaju pitanje dostupnosti, bitno uvećala.

Značaj promene zakonske regulative za poboljšanje njihovog položaja na fakultetu 2004/5. godine istakla je polovina anketiranih studenata u Srbiji i šezdeset procenata u Crnoj Gori. Tokom posmatranog perioda upravo je u ovoj oblasti i došlo do izuzetno značajnih promena; usvojena je, a u državama regionali i potpisana, Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom. Usvojen je i čitav niz zakona o obrazovanju koji sadrže odredbe kojima se eksplisitno reguliše ravноправnost osoba sa hendikepom (Zakon o visokom obrazovanju iz 2005. godine i istoimeni zakon iz 2010., i Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2009. godine u Srbiji, kao i Zakon o visokom obrazovanju u Crnoj Gori), kao i dva antidiskriminaciona zakona u Srbiji (Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom i Zakon o zabrani diskriminacije).

Organizacije studenata sa hendikepom su, u okviru svojih mogućnosti koje nisu u svim periodima bile iste, organizovali, i još uvek organizuju, servise podrške za studente sa hendikepom. U međuvremenu je, na inicijativu USH-a, ta podrška u Srbiji i institucionalizovana osnivanjem Univerzitetskog centra za studente sa hendikepom u okviru Univerziteta u Beogradu.

Može se reći da je, tokom prve decenije ovog milenijuma, lik studenta sa hendikepom u jugoistočnoj Evropi evoluirao od sporadične i egzotične pojave na fakultetima, do pravno priznatog i, svakako, ravноправnijeg člana akadem-ske zajednice. Radi dostizanje te promene, student sa hendikepom neminovno postaje i jedan od aktera demokratizacije svog okruženja, zalažući se za poštovanje ljudskih prava i stvaranje otvorenog društva.

INKLUZIVNO VISOKO OBRAZOVANJE U JUGOISTOČNOJ EVROPI

Autor i autorka	<i>Bojan Stanojlović i Maja Ilić</i>
Saradnici i saradnice	<i>Ljupka Mihajlovska, Ivana Kamidžorac, Vladimir Ćuk, Goran Pavlović, Srđan Mršević</i>
Izdaje	<i>Udruženje studenata sa hendikepom Vojvode Stepe 33, Beograd www.adsyu.org</i>
Podržano od strane	<i>The Open Society Foundations</i>
Dizajn i priprema za štampu	<i>Julija Jeremić</i>
Štampa	<i>Jovšić Printing Centar, Beograd</i>
	<i>Beograd 2010.</i>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36-057.875 (4 - 12)
378-056.26/.36-057.875 (4 - 12)

СТАНОЈЛОВИЋ, Бојан, 1976 - Inkluzivno visoko obrazovanje u jugoistočnoj Evropi /
Bojan Stanojlović i Maja Ilić; [saradnici i saradnice Ljupka Mihajlovska... i dr.]. -
Београд: Удруžенje studenata sa hendikepom, 2011 (Београд: Jovšić printing centar).
- 38 str.: илстр.; 24 cm

Tiraž 200.

ISBN 978 - 86 - 86417 - 08 - 4
1. Илић, Мaja, 1967 - [автор]
а) Инклузивно образовање - Југоисточна Европа

COBISS.SR - ID 181716748

Mreža mladih i studenata sa hendikepom jugoistočne Evrope

Mreža mladih i studenata sa hendikepom, osnovana je u februaru 2004. godine sa ciljem zajedničkog rada na poboljšanju položaja mladih i studenata sa hendikepom u regionu jugoistočne Evrope. Mrežu su tokom proteklih godina činile četiri organizacije: Udruženje studenata sa hendikepom "Gaudeamus" iz Republike Moldavije, Udruženje studenata i mladih sa hendikepom iz Republike Makedonije, Udruženje mladih sa hendikepom iz Republike Crne Gore i Udruženje studenata sa hendikepom iz Republike Srbije. Svaka od organizacija članica svojim radom u velikoj meri doprinosi ostvarivanju boljeg položaja studenata sa hendikepom u okviru akademske zajednice u svojoj zemlji, uključujući zagovaranje prava mladih sa hendikepom na obrazovanje, podizanje svesti akademske i šire društvene zajednice o položaju mladih sa hendikepom u obrazovanju i društvu uopšte i organizovanje servisa podrške u visokom obrazovanju za studente i studentkinje sa hendikepom.

www.seen-ysd.org